

UOT 342; 349

ORUC MƏMMƏDOV

*hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, UNEC-in İqtisadiyyat və biznesin idarə edilməsi kafedrasının dosenti, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) nəzdində Azərbaycan Maliyyə-İqtisad Kollecinin direktoru
oruc_mammadov@mail.ru, Azərbaycan*

**DÖVLƏT QULLUQÇULARININ HÜQUQİ MƏSULİYYƏTİ:
NƏZƏRİ-KONSEPTUAL VƏ METODOLOJİ YANAŞMA**

Açar sözləri: dövlət qulluğu, dövlət qulluqçusu, hüquqi məsuliyyət

Problemin aktuallığı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları tərəfindən müasir dövlət quruculuğu prosesi sahəsində kompleks islahatlar uğurla həyata keçirilir və davamlı xarakter daşıyır. Dövlət quruculuğu prosesinin əsas elementlərindən biri dövlət hakimiyyəti, dövlət idarəetməsi və dövlət qulluğu sistemində etik davranış qaydalarının tətbiqinin və dövlət vəzifəli şəxslərin məsuliyyət hissəsinin gücləndirilməsidir.

Azərbaycan dövlətinin müasir inkişaf dinamikası, uğurla həyata keçirilən məqsədyönlü islahatlar yeni növ ictimai münasibətlərin yaranması və cəmiyyətin mütərəqqi üsullarla tərəqqisi ilə nəticələnir. Yeni yaranmış ictimai münasibətlərin hüquqla tənzimlənməsi bəzən labüd olur. Buna görə də, məcburi davranış qaydaları tələb edən ictimai münasibətlər dövlət tərəfindən hüquq normaları vasitəsilə tənzimlənilir. Bu nöqtəyi-nəzərdən, cəmiyyətlə dövlət arasındakı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində müxtəlif aspektli dövlət qulluğu hüquq münasibətləri mühüm yer tutur. Dövlət qulluğu hüquq institutu olaraq sahəvi xarakterə və mürəkkəb tərkib elementlərə malikdir. Dövlət qulluğu dövlət qulluqçularının peşəkar əmək fəaliyyətinin nəticəsində həyata keçirilir. Dövlət qulluğu dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə öhdəliklərinin məsuliyyətlə həyata keçirilməsi və etik davranış qaydalarına riayət edilməsi ilə şərtlənir. Dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə öhdəliklərinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi onların fəaliyyətinin mükafatlandırılmasına səbəb olur. Dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə öhdəliklərinin bu və ya digər məzmununda icra edilməməsi və yaxud qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl olunmaması onların hüquqi məsu-

liyyətlə cəlb edilməsi ilə nəticələnə bilər. Dövlət qulluqçularına münasibətdə hüquqi məsuliyyətin müxtəlif növləri xüsusi normalar əsasında tətbiq edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət qulluqçularının mükafatlandırılması mütləq xarakter daşıyır. Lakin, dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə öhdəlikləri bu və ya digər məzmununda icra edilmədikdə və yaxud qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl olunmadıqda onların hüquqi məsuliyyətin müvafiq növünə cəlb edilməsi məcburi xarakter daşıyır. Bu halda dövlət qulluqçuları hüquqi məsuliyyətlə cəlb edilə bilər. Qeyd edilənlərin kontekstində belə qənaətə gəlmək olar ki, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin xarakterik xüsusiyyətlərinin təhlili müasir dövlət qulluğu hüquq elminin təhlili zəruri olan aktual məsələlərindən biridir.

Yuxarıda qeyd edilənlərin fonunda demək olar ki, dövlət qulluqçularının, daha geniş mənada dövlət vəzifəli şəxslərin hüquqi məsuliyyətinə dair nəzəri-konseptual və metodoloji yanaşmalara aid məsələ müasir dövrdə aktuallığı ilə seçilir. Bu nöqtəyi-nəzərdən demək olar ki, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair məsələ nəzəri-konseptual və təcrübi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu aspekt seçilmiş mövzunun aktuallığını özündə ehtiva edir.

Azərbaycanın hüquq elmində dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair məsələyə bu və ya digər aspektlərdə toxunulmasına baxmayaraq, əsaslı təhlillər aparılmamış və onun müasir konsepsiyası formalaşdırılmamışdır. Bu fakt Azərbaycan hüquq elmi üçün seçilmiş mövzunun aktuallığını, onun təhlilinin zəruri

ruriliyini, **elmi yeniliyini** və **təcrübi əhəmiyyətini** özündə ehtiva edir.

Tədqiqatın **məqsədi** dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair nəzəri-konseptual və normativ müddəaların təhlilindən ibarətdir. Göstərilən məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat zamanı qarşıya aşağıdakı **vəzifələr** qoyulmuşdur: dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair: elmi-nəzəri baxışları ümumiləşdirmək; qanunvericilik bazasını müəyyən etmək; dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin növlərinin tərkib elementlərini fərqləndirmək; onun müasir elmi-nəzəri modelinin formalaşmasına və müvafiq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi-nə aid mülahizələr ifadə etmək.

Əsas materialın şərh. Ümummilli lider Heydər Əliyev xalq, cəmiyyət və dövlət qarşısında məsuliyyətin ağırlıq dərəcəsini öz təmsalında konseptual şəkildə ifadə etmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü il 15 iyun tarixində Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilmiş və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclasında çıxış edərkən demişdir: "Mənə bu gün böyük etimad göstərdiyinə görə Milli Məclisin üzvlərinə, Azərbaycanın Ali Sovetinə minnətdarlığımı bildirirəm və sizi əmin edirəm ki, bütün imkanlardan istifadə edib, bu ağır yükü aparmağa çalışacağam və bu vəzifənin ləyaqətlə yerinə yetirilməsinə səy edəcəyəm. Bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan Respublikasının bugünkü ağır, mürəkkəb və gərgin vəziyyətini tam məsuliyyətlə dərk edirəm. Bu vəzifəni üzərimə götürərkən məsuliyyətimi anlayıram və bunların hamısını rəhbər tutaraq əlimdən gələni edəcəyəm" [11, s.9].

Ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü il 10 oktyabr tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin andiçmə mərasimindəki nitqində demişdir: "Azərbaycan xalqı öz tarixinin ən mürəkkəb, faciəli dövrünü yaşayır. Məhz bu dövrdə mənim üzərimə qoyulan bu vəzifənin məsuliyyətini dərindən dərk edirəm və əmin etmək istəyirəm ki, bütün fəaliyyətimi, bütün həyatımı bu etibar doğrultmaq, xalqın ümidlərini doğrultmaq işinə həsr edəcəyəm. Belə bir yüksək məsuliyyətli vəzifəni öz üzərimə götürərkən, birinci növbədə Azərbaycan xalqının zəkasına, müdrikliyinə, qüdrətinə güvənirəm, arxalanıram. Azərbaycan xalqının mənə bəslədiyi ümidlər məni bu vəzifəni üzərimə götürməyə məcbur edibdir. Əmin etmək istəyirəm ki, bu

ümidləri doğrultmaq üçün əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm" [11, s.201]. Ümummilli lider Heydər Əliyev böyük dövlət xadimi, çoxşaxəli dövlət idarəçiliyi təcrübəsinə malik bir şəxsiyyət olaraq öz təmsalında dövlət hakimiyyətinin ən yüksək səviyyəsində vəzifə ilə məsuliyyətin qarşılıqlı əlaqəsini, vəzifə öhdəliklərinin icrasından irəli gələn məsuliyyətin ağırlıq dərəcəsini konseptual formada xarakterizə etmiş və elmi təhlillər üçün baza yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının dövlət qulluğu sisteminə hüquqi məsuliyyətə dair fikirləri böyük elmi maraq və təcrübi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə və Heydər Əliyev Fondunun yaradılmasının 15 ildiyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdəki çıxışı zamanı demişdir: "Azərbaycan öz inkişaf yolunu Heydər Əliyevin simasında görürdü və müraciət edərək, onu Bakıya dəvət etdi. Heydər Əliyevin o vaxt 70 yaşı var idi, ömrünün çox hissəsi geridə qalmışdı. Ancaq xalq sevgisi, xalqa olan məhəbbət və böyük məsuliyyət hissi onu bu dəvəti qəbul etməyə sövq etdi" [13, s.282]. Prezident İlham Əliyev cənablarının təcrübəyə əsaslanan elmi xarakterli bu fikirləri bir tərəfdən cəmiyyət və dövlət qarşısında məsuliyyət hissini Heydər Əliyev nümunəsini özündə ehtiva edir, digər tərəfdən isə, məsuliyyət hissini cəmiyyət və dövlət qarşısında böyük bir öhdəlik olduğunu göstərir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin spesifik xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi xarakterizə etmişdir: "Müstəqil Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğunda çalışmaq hər bir insan üçün son dərəcə şərəfli işdir. Bu o deməkdir ki, həmin vətəndaşa müstəqil, demokratik dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun ön sıralarında olmaq imkanı etibar edilmişdir. Hər bir şəxs bilməlidir ki, dövlət qulluğunda olmaq imtiyaz deyil, məsuliyyətdir, insanlara xidmət imkanındır. Tutduğu vəzifənin səviyyəsindən və əhəmiyyətindən asılı olmayaraq, dövlət qulluqçusu həmişə xatırlamalıdır ki, o, xalqın xidmətçisidir, insanlara xidmət, onların qayğıları ilə yaşamaq onun əsas vəzifəsidir. Mən imzaladığım fərman və sərəncamlarda, çoxsaylı müxtəlif tədbir və görüşlərdə həmişə

vəzifəli şəxslərdən, səlahiyyət sahiblərindən tələb etmişəm ki, insanların ehtiyac və qayğılarına diqqətlə yanaşsınlar, problemlərini həll etsinlər, təşəbbüskarlıq nümayiş etdirdinlər. Bütün dövlət qulluqçularına mənim münasibətim də, ilk növbədə, onların bu meyarlara və vəzifə öhdəliklərinə nə dərəcədə cavab vermələri ilə müəyyən olunur" [12, s.77-78]. Prezident İlham Əliyev cənabları tərəfindən dövlət qulluqçularının üzərinə düşən vəzifələrlə onların məsuliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi, vəzifə öhdəliklərinin məsuliyyət dərəcəsi və gələcək inkişaf meyarları müəyyən edilmişdir.

Hüquqi məsuliyyətə dair çoxsaylı klassik və müasir elmi-nəzəri konsepsiyalar ifadə olunmuş, hüquqi normalar qəbul və tətbiq edilmişdir [30; 34; 37; 41; 42; 59]. Bununla yanaşı məsuliyyət haqqında ümumi konsepsiyalara, hüquqi normalara və təcrübəyə əsaslanaraq dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin xarakterik xüsusiyyətlərinə dair bir sıra elmi təhlillər aparılmışdır [33; 35; 36; 39; 44; 45; 48; 49; 50; 55; 56; 58]. Fikrimizcə, nəzəri baxışlar kontekstində, qanunvericiliyin formalaşmış məzmunu fonunda və təcrübə problemlərinin həlli istiqamətində dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin xarakterik xüsusiyyətlərinə dair müasir konsepsiyaları ifadə etmək olar. Dövlət qulluğu kompleks hüquq institutu olduğuna görə məsuliyyətin müxtəlif növlərini özündə birləşdirir.

AMEA-nın müxbir üzvü, prof. M.F.Məlikovanın fikrincə, "Hüquqi məsuliyyət sosial məsuliyyətin dövlətlə, hüquqla bağlı olan növüdür. Sosial məsuliyyətin əhəmiyyəti cəmiyyət, dövlət qarşısında borc hissi, qanunlara hörmət ruhunda insanı tərbiyə etmək vəzifəsinin həddlərindən çox kənara çıxır. Sosial məsuliyyətin əhəmiyyəti həm də onun cəmiyyətdə qanunçuluğun, hüquq qaydasının, hüquqi təfəkkürün, ədalətliyin, şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının təminatlılığının hökmranlığı mühitini yaratmağa qabil olan mühüm amillərdən biri olmasından ibarətdir" [23, s.384]. Hüquq nəzəriyyəsində qeyd olunur ki: "hüquq sosial ədalətin, sosial aktivliyin təcəssümü və daşıyıcısı kimi vahid sosial məsuliyyətlə özünü daha tam göstərir və bununla birgə, o, ictimai münasibətlərdə insanların həyatında qanunsuzluğun, özbaşınalığın, ayrı-ayrı fərdlər və qrupların nəzarətdən kənarda qalmasının aradan qaldırılmasına

istiqamətlənmişdir" [29, s.131]. "Hüquqi məsuliyyət - çoxşaxəli kateqoriya olaraq aşağıdakı kimi mövcud olur: a) qadağalar yolu ilə hüquqi tənzimləmə üsulu; b) qanunçuluğu möhkəmləndirmə vasitəsi; c) qanuna tabe olan vətəndaşların tərbiyə olunma vasitəsi, hüquqi düşüncə səviyyəsinin və hüquq mədəniyyətinin artırılması metodu; ç) hüquqi dövlətin fəaliyyət prinsipi" [53, s.505-506]. "Hüquqi məsuliyyət müəyyən etməklə dövlət aşağıdakı məqsədlərə nail olmağa çalışır: birincisi, şəxsiyyətin qanuni maraqlarını və ictimai qaydanı hüquqazidd qəsdlərdən qorumağa; ikincisi, törədilmiş hüquq pozuntusuna görə şəxsi cəzalandırmağa; üçüncüsü, hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin hüquqazidd hərəkətləri ilə pozulmuş hüquqların bərpasına" [31, s.321-322].

Ümumi hüquq nəzəriyyəsində göstərilir: "hüquqi məsuliyyət hüquq sisteminin tərkib hissəsi olaraq onda mühüm funksiyaları yerinə yetirir. O, hüquqa zidd davranışı lokallaşdıran, onu təcrid edən və hüquqi sferada insanların ictimai faydalı hərəkətlərini stimullaşdıran hüquqi vasitədir. Geniş (fəlsəfi) mənada məsuliyyət anlayışı şəxsiyyətin onun müəyyən tələbləri yerinə yetirməsi nöqtəyi-nəzərindən cəmiyyətə, dövlətə və digər şəxslərə münasibəti, vətəndaşın cəmiyyət, dövlət və digər şəxslər qarşısında öz vəzifələrini (borcunu) dərk etməsi və düzgün anlaması kimi təfsir olunur. Dar, yaxud xüsusi-hüquqi mənada hüquqi məsuliyyət hüquqpozmanın törədilməsinə dövlətin reaksiyası kimi interpretasiya olunur. Sözügedən mənada hüquqi məsuliyyət - şəxsin hüquqpozmanı törətməyə görə qanunda nəzərdə tutulan dövlət-amiranə xarakterli müəyyən məhdudiyətlərinə dözümlü olmaq vəzifəsidir" [29, s.278-279]. "Hüquqi məsuliyyət, nəyin edilməli və nəyin edilməməli olduğunu müəyyənləşdirən xüsusi qanunlara və dövlət qaydalarına riayət etmək deməkdir: a) təşkilat; b) təşkilatın ayrı bir elementi kimi qrup; c) idarəetmə obyektini kimi bir şəxs" [37, s.27]. Dövlət idarəçiliyi nəzəriyyəsində qeyd olunur ki, "məsuliyyət və səlahiyyətin birliyi hakimiyyət və idarəçiliyin hər hansı iyerarxik strukturunda subyektə qoyulan əsas tələbdir. Əgər hər hansı təşkilatın üzvləri onlar üçün müəyyənləşdirilmiş funksiyaları yerinə yetirmirlərsə, bu tələb pozulur" [6, s.147].

Prof. A.M.Qasımov haqlı olaraq hüquqi məsuliyyəti hüquq münasibəti kimi nəzərdən

keçirərək ona aşağıdakı məzmununda tərif vermişdir: "Hüquqi məsuliyyət hüquq tətbiqedicisi subyektlə hüquq pozucusu arasında bu subyektin hüquq normaları ilə nəzərdə tutulmuş sanksiyaları tətbiq etmək hüququ və hüquq pozucusunun hüquq pozuntusu törətməsi ilə əlaqədar əlverişsiz nəticələrə məruz qalmaq vəzifəsi ilə xarakterizə olunan hüquq münasibətidir" [20, s.631]. Prof. A.M.Qasimovun mülahizələrindən aydın görünür ki, hüquqi məsuliyyət özünəməxsus hüquq münasibətlərinin, müəyyən öhdəliklərin, vəzifələrin yaranmasına səbəb olur.

Prof. Z.A.Əsgərov yazır: "hüquqdan kənar hüquqi məsuliyyət mövcud deyil. Hüquqi məsuliyyət insan davranışlarına görə yaranır və həmişə də hüquq pozuntusunu törətmiş şəxs üçün arzuolunmaz nəticələr doğurur. Hüquqi məsuliyyət anlayışı daim inkişafdadır və hər bir hüquq sahəsi öz münasibətlərinin xüsusiyyətlərindən irəli gələn hüquq məsuliyyəti mexanizmi işləyib hazırlayıb. Məsuliyyət mütləq baş vermiş hüquq pozuntusunun xarakterinə uyğun gəlməli, qorunan münasibətlərin xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır" [15, s.284]. "Avropa hüququ" adlı dərsləyin müəllifləri hesab edirlər ki, "Avropa hüquq məsuliyyəti institutu dedikdə, subyektlər tərəfindən Avropa hüququnun pozulması ilə bağlı olaraq yaranan məsuliyyət münasibətlərini nizamlayan və qaydaya salan hüquq normalarının məcmusu başa düşülür" [5, s.239].

Prof. Ə.H.Rzayevin fikrincə, "hüquqşünas alimlərin bir qrupu hüquqi məsuliyyəti yalnız sosial məsuliyyətin retrospektiv (neqativ) aspektində, yəni keçmiş hərəkətlərinə, hüquq pozuntularına görə məsuliyyətdə görürlər. Onlar hüquq məsuliyyətinə qanuna zidd hərəkətlərə cavab verməyə borcluluq (və ya cavab vermək); müəyyən mərhumiyyətə məruz qalmaq, sanksiya tətbiq etmək, dövlətin məcburi tədbirləri kimi baxırlar" [27, s.16-23]. V.M.Manoxin təklif edir ki, "qanunun məsuliyyət bölməsində əvvəl pozitiv məsuliyyət, sonra isə intizam xətasına görə məsuliyyət təsbit olunsun [47, s.96]. Q.V.Atamançukun fikrincə, "məsuliyyət müsbət hərəkətlərin təsirinin mükafatlandırılması ilə müşayiət olunan pozitiv, aktiv, perspektiv, prospektiv qiymətləndirilməsi və ya bu hərəkətlərdə nöqsanlara, xətalara yol verən günahkarların neqativ qiymətləndirilməsi, yəni yol verilmiş və məlum əmələ görə sanksiyalarının tətbiq

edilməsi ilə müşayiət olunur" [32, s.415, 417]. İ.V.Maksimovun fikrincə, "məsuliyyət subyektin xüsusi statusa malik olması əsasında baş verir. Status məsuliyyəti subyektin öz vəzifə borclarını və hüquqlarını lazımı qaydada yerinə yetirməsini ifadə edir" [46, s.31-34]. B.Z.Kuşxova hesab edir ki, "pozitiv hüquqi məsuliyyət olduqca mürəkkəb bir fenomendir, o nəinki mövcud olmaq hüququna malikdir, həmçinin, uzunmüddətli perspektivdə dövlət hakimiyyəti ilə əlaqəli bir prioritet olacaqdır [43, s.17].

Prof. A.M.Qasimov yazır: "hüquqi məsuliyyətin məzmununun müəyyən edilməsinə fərqli yanaşmalara baxmayaraq, müəlliflər onun yalnız hüquq normasının pozulması halında yaranması ilə razılaşırlar. Bu, hüquq normasında təsbitini tapmış qadağana riayət olunmaması, öz vəzifələrinin yerinə yetirilməməsi və yaxud lazımcıca yerinə yetirilməməsi, yəni hüquq pozuntusunun törədilməsi ola bilər. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, hüquqi məsuliyyəti qanunla onun üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməmiş, yaxud lazımcıca yerinə yetirməmiş şəxs üçün yaranan mənfi xarakterli hüquqi nəticələr vasitəsilə nəzərdən keçirmək olar" [21, s.21]. N.A.Paşayevanın fikrincə, "intizam xətası əmək vəzifələrinin təqsirli surətdə icra olunmamasıdır" [26, s.181]. N.Y.Əsgərovun fikrincə, "intizam xətası - işçinin özünün əmək qanunvericiliyində və əmək müqaviləsində nəzərdə tutulmuş əmək vəzifələrinin təqsirli surətdə icra etməməsində ifadə olunan hüquq pozuntusudur" [16, s.166]. Mənbədə intizam məsuliyyətinin iki növü verilmişdir: "ümumi intizam məsuliyyəti; xüsusi intizam məsuliyyəti" [22, s.158].

Hüquqi məsuliyyətin xarakterik xüsusiyyətlərinə dair ifadə edilən həm ümumi, həm də xüsusi elmi baxışlar müasir tədqiqatlar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti xüsusi növ müxtəlifliyi ilə fərqlənir, ümumi prinsiplər kontekstində xüsusi yanaşmalarla diqqət cəlb edir.

Dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə səlahiyyətlərinə malik olan hər bir şəxsin - dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının üzərinə düşən vəzifə öhdəlikləri onların xalq və dövlət qarşısındakı məsuliyyəti ilə birbaşa şərtlənir. Dövlət qulluğunu özünə peşə fəaliyyəti kimi seçmək istəyən hər bir vətəndaş, ilk növbədə, onun məsuliyyətinin ağırlıq dərəcəsini nəzərə al-

malıdır. Bu amil dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin sosial mahiyyətini özündə ehtiva edir. Vətəndaş dövlət vəzifəsinə seçilməklə və ya təyin olunmaqla öz üzərinə böyük məsuliyyət götürmüş olur. Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair dəyərli siyasi baxışlar, ümumi və xüsusi elmi-nəzəri konsepsiyalar, beynəlxalq və milli hüquqi normalar mövcuddur.

Dövlət qulluqçuları, daha geniş anlamda dövlət vəzifəli şəxslər dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə səlahiyyətlərinə malikdirlər. Bu səlahiyyətlərin qarşılığı isə hüquqi məsuliyyətin müxtəlif növlərini özündə ehtiva edir. Dövlət tərəfindən dövlət qulluqçularına digər vətəndaşlara nisbətən üstün səlahiyyətlər və fərqli imtiyazlar verilir. Bunun qarşılığında isə, dövlət qulluqçularının üzərinə dövləti vəzifələr, həmin vəzifələrə müvafiq olaraq müəyyən öhdəliklər qoyulur, bir sıra məhdudiyyətlər və qadağalar tətbiq edilir. Dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının dövlət qulluqçuları tərəfindən həyata keçirilməsi onların hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementlərinin mürəkkəb olduğunu bilavasitə özündə ehtiva edir. Buna görə də, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementləri mürəkkəb xarakteri, növ müxtəlifliyi və məsuliyyətin ağırlıq dərəcəsi ilə fərqlənir.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin xarakterik xüsusiyyətləri onların cəmiyyət və dövlət qarşısındakı öhdəliklərini, ictimai nüfuzunu, peşəkarlıq səviyyəsini, dövlət qulluğu fəaliyyətində səmərəliliyi əhatə edir. Bu amillər dövlət qulluqçularının məsuliyyətinin sosial mahiyyətindən irəli gəlir. Sosial məsuliyyət daha geniş anlayış olaraq hüquqi məsuliyyəti də özündə birləşdirir. Bu isə o deməkdir ki, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti sosial məsuliyyətin xüsusi növlərindən biridir. Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti bir tərəfdən onların dövlət qulluğu fəaliyyətində peşəkarlığını, digər tərəfdən isə qeyri-peşəkarlığını özündə ehtiva edir.

Azərbaycan hüquq ədəbiyyatında dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin mahiyyətinə dair məsələyə bu və ya digər məzmununda toxunulmuşdur [14; 18, s.175-186; 19; 27, s.16-23; 28, s.354-379;]. Prof. Ə.H.Rzayev yazır: "məsuliyyətin obyektiv tərəfi siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatların aparılması, dövlətçiliyin, dövlət intizamının möhkəmləndirilməsi, dövlət

qulluqçuları ilə dövlət orqanları arasında əlaqələrin səmərəli həyata keçirilməsi ilə bilavasitə əlaqəlidir" [28, s.354]. Təqdirə layiq hal kimi qeyd etmək lazımdır ki, müəllifin dəyərli elmi mülahizələri göstərir ki, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti mürəkkəb strukturu və tərkib elementlərinə malikdir.

Müasir demokratik vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsi özlüyündə dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin, dövlət qulluqçularının ictimai həyatda hüquqi məsuliyyətinin artırılmasını zəruri etmişdir. M.İ.Tsurkan təklif edir ki, "ictimai qulluqçuların məsuliyyətinin gücləndirilməsi tədbirləri arasında ictimai qulluqçuların davranış qaydalarının pozulmasına görə intizam məsuliyyətinin müəyyənləşdirilməsi və ictimai qulluqçuların intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi prosedurunun hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi qeyd edilməlidir" [54, s.43]. N.C.Hüseynov dövlət qulluğunun xüsusi növü olan hərbi qulluqçuların hüquqi məsuliyyətini təhlil edərək yazır: "Hərbi qulluqçuların hüquqi məsuliyyətinin növləri aşağıdakılardır: intizam, inzibati, mülki-hüquqi, maddi və cinayət. Onlar arasında olan çoxşaxəli fərqli cəhətlərin bəzilərini qeyd etmək məqsəduyğundur. Məsələn, cinayət məsuliyyəti daha yüksək ictimai təhlükəyə malik olan hüquqpozmanın, yəni cinayət qanunu ilə qadağan olunmuş əməlin törədilməsinə görə yaranır. Odur ki, cinayət cəzaları daha ciddi, daha sərt xarakterli olur (məsələn, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə; uzun müddətə azadlıqdan məhrum etmə; yüksək məbləğli cərimələr və s.). Hüquqi məsuliyyətin digər növləri hüququn əsas sahələrinə uyğun gəlir. İntizam məsuliyyəti və maddi məsuliyyət hərbi qulluqçular tərəfindən hərbi xidmət vəzifələrinin icrası ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər sahəsində tətbiq olunur. Bu zaman intizam məsuliyyəti hərbi qulluqçular tərəfindən hərbi xidmət vəzifələrinin pozulduğu, maddi məsuliyyət isə hərbi hissənin (digər hərbi qurumun) əmlakına zərər vurulduğu halda tətbiq olunur. İnzibati məsuliyyət inzibati hüquqi aktlarla tənzimlənən ictimai münasibətlərin müdafiəsi üçün nəzərdə tutulur və inzibati hüquqpozmaların törədilməsinə görə tətbiq olunur. Mülki-hüquqi məsuliyyət əmlak xarakterli hüquq münasibətləri sahəsində tətbiq olunur və müqavilə öhdəliklərinin pozulması, yaxud bu öhdəliklərə aid

olmayan maddi zərərin vurulması zamanı yaradır" [19, s.17]. Müəllif haqlı olaraq hərbi qulluqçulara münasibətdə hüquqi məsuliyyətin xarakterik xüsusiyyətlərinə həm ümumi, həm də xüsusi kontekstdə yanaşmışdır. Hərbi qulluq dövlət qulluğu sisteminə daxildir və dövlət qulluğunun növlərindən biri kimi özünəməxsus hüquqi tənzimlənmə mexanizminə malikdir.

Dövlət vəzifəli şəxslərin hüquqi məsuliyyətinə dair məsələ dövlət hakimiyyəti münasibətləri mövcud olduğu zamandan etibarən aktuallığı ilə diqqəti cəlb etmişdir. Belə ki, M.M.Speransky yazır: "1802-ci ildə nazirliklərin yaradılması dövlət idarəçiliyi üçün çox vacibdir, lakin onların fəaliyyəti bir sıra çatışmazlıqlarla qeyd olunur: məsuliyyət məsələlərinin həll edilməməsi, bəzi qeyri-dəqiq və qeyri-mütənasib davranış, dəqiq qaydaların və qurumların tam olmaması, nazirliyin hansı fəaliyyət göstərməli olduğu, xidmət edənlərin mənəviyyətinin aşağı olması" [52, s.20]. Müəllif haqlı olaraq məsələyə kompleks yanaşır və dövlət vəzifəli şəxslər sırasında məhz nazirlik səviyyəsində məsuliyyətin əhəmiyyətini xüsusi vurğulayır. L.A.Çikanova hesab edir ki, "dövlət qulluğunda xidməti münasibətə uyğun olaraq – mülki qulluqçuya təyin olunduğu vəzifəni tutmaq imkanı vermək, pul təminatı təyin etmək, vəzifə borclarını yerinə yetirən dövrdə məcburi davranış qaydaları müəyyən etmək, qulluq vaxtı rejimi müəyyən etmək xidməti hüquqi münasibətdən irəli gələn öhdəliklər üzrə məsuliyyət daşımaq qabiliyyətidir" [57, s.111-112]. M.B.Dobrobaba dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə xüsusi yanaşma göstərmişdir. Müəllif, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin növlərindən birini geniş təhlil etmişdir. O, yazır ki, "qulluq-delikt hüquq institutunun hüquqi əsasını qulluq hüquq münasibətləri çərçivəsində intizam məcburiyyətinin əsas forması kimi dövlət və bələdiyyə qulluqçularının intizam məsuliyyəti təşkil edir" [38, s.690]. M.B.Dobrobabanın fikrincə, "dövlət qulluqçularının maddi məsuliyyəti intizam məsuliyyəti ilə ayrılmaz şəkildə bağlı olan və dövlət qulluğu hüquq münasibətləri çərçivəsində tətbiq olunan hüquqi məsuliyyətin növüdür, bu vurulmuş ziyana görə hüquqi sanksiyaların tətbiq edilməsi imkanlarından ibarətdir" [40, s.43]. Müəllif haqlı olaraq maddi və intizam məsuliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsini dövlət qulluğu hüquq münasibətlərində ifadə edilən hüquqi məsuliyyətin növü kimi xarakterizə edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, müəllifin bu mövqeyi dövlət qulluğunun əmək hüquqi xarakterini özündə ehtiva edən əsas amillərdən biridir. Ədəbiyyatda qeyd edilir ki, "peşəkar məsuliyyət konkret hərəkətləri yerinə yetirmək üçün daimi psixoloji hazırlıq tələb edir. İdarəetmə vəzifələri də daxil olmaqla bəzi vəzifələrdə məsuliyyət bütün iş vaxtı müddətində zehni gərginliyin əsas mənbəyidir" [37, s.26]. Bu yanaşma göstərir ki, dövlət qulluğu sistemində peşəkarlığın əsasını məsuliyyət təşkil edir. Fikrimizcə, dövlət qulluğu sistemində peşəkarlıqla məsuliyyət qarşılıqlı vəhdətdə təzahür edir. Buna görə də, peşəkarlıq dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir. Bu yanaşma isə dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin pozitiv və neqativ aspektlərini özündə ehtiva edir.

Hüquqi məsuliyyətin pozitiv aspekti dövlət qulluqçularının davranışını tənzimləyən vicdan, əxlaq, şərəf və ya etik kodekslərdə və etik davranış qaydalarında təsbit edilmişdir. Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin pozitiv aspektlərinə dair normalar bir sıra dövlətlərin normativ hüquqi aktlarında öz əksini tapmışdır. Belə ki, ABŞ-da "Qulluqçunun əxlaq kodeksi", İngiltərədə "Nazirin etik kodeksi", Qazaxıstanda "Dövlət qulluqçusunun vicdan kodeksi" [51, s.230], Azərbaycanda isə "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının etik davranış qaydaları" [4], "Hakimlərin etik davranış kodeksi" [17], "Azərbaycan Respublikası hakimlərinin əxlaq kodeksi"; "Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları" [8]; "Azərbaycan Respublikası Prokurorluğu işçilərinin etik davranış kodeksi"; "Ədliyyə orqanları işçilərinin etik davranış qaydaları"; "Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının etik davranış kodeksi"; "Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin şərəf kodeksi"; "Vergi işçisinin etik davranış kodeksi"; "Azərbaycan Respublikası miqrasiya orqanlarında qulluq keçən işçilərin etik davranış Qaydaları"; "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi və tabeliyində olan ASAN xidmət mərkəzlərində qulluq keçən dövlət qulluqçularının etik davranış Qaydaları" və s. qəbul edilmişdir [10].

Qeyd edildiyi kimi hüquqi məsuliyyət sosial məsuliyyətin xüsusi növüdür. Sosial məsuliyyət kompleks xarakter daşıyır və hüquqi məsuliyyətin müxtəlif növlərini özündə ehtiva edir. Azərbaycan dövlətinin və cəmiyyətinin inkişafının müasir mərhələsində hər bir vətəndaşın, o cümlədən, dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının üzərinə düşən vəzifələrdən biri də sosial məsuliyyət hissinin dərinə dərk edilməsidir. Elmi mülahizələr belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə ödəliklərinin pozulması hüquqi məsuliyyətin yaranması ilə nəticələnir, hüquq pozuntusuna adekvat olan hüquqi məsuliyyətin növünü müəyyənləşdirir və müvafiq sanksiyanın tətbiqini zəruri edir. Bu baxımdan dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifə öhdəlikləri onların hüquqi məsuliyyətinin ağırlıq dərəcəsini və növ müxtəlifliyini özündə ehtiva edir. Nəticə etibarlı ilə, dövlət qulluqçuları tərəfindən törədilmiş hüquq pozuntusu hüquqi məsuliyyət üzrə hüquq münasibətlərinin yaranmasına səbəb olur.

Dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçusuna həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsi və ya lazımi şəkildə yerinə yetirilməməsi onların hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olur. Fikrimizcə, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin növlərinə aşağıdakılar daxildir: 1) dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti; 2) dövlət qulluqçularının inzibati məsuliyyəti; 3) dövlət qulluqçularının intizam məsuliyyəti; 4) dövlət qulluqçularının maddi məsuliyyəti; 5) dövlət qulluqçularının mülki-hüquqi məsuliyyəti; 6) dövlət qulluqçularının cinayət məsuliyyəti; 7) dövlət qulluqçularının peşəkar məsuliyyəti.

Ümumi və xüsusi hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş vəzifə öhdəliklərinin dövlət qulluqçuları tərəfindən icra edilməməsi onların müvafiq hüquqi məsuliyyətini özündə ehtiva edir. İlk növbədə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş normalar dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin konstitusion əsaslarını müəyyən edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının "Məsuliyyət" adlanan 80-ci maddəsi ilə müəyyən edilir ki, "Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yeri-

nə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilən məsuliyyətə səbəb olur" [1]. Konstitusiya ilə məsuliyyətə dair müəyyən edilmiş müddəalar ümumi prinsipləri özündə ehtiva edir. Bununla yanaşı Konstitusiyanın normativ müddəalarına əsaslanaraq demək olar ki, dövlət qulluqçuları tərəfindən Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yerinə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur".

Konstitusiyanın 68-ci maddəsində ("Özbaşnalıqdan müdafiə və vicdanlı davranış hüququ") təsbit edilir ki, "... Hər kəsin dövlət orqanlarının yaxud onların vəzifəli şəxslərinin qanuna zidd hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində vurulmuş zərərin dövlət tərəfindən ödənilməsi hüququ vardır. Dövlət, dövlət qulluqçuları ilə birlikdə, dövlət qulluqçularının qanuna zidd hərəkətləri və hərəkətsizliyi nəticəsində insan hüquq və azadlıqlarına dəymiş ziyana görə və onların təminatının pozulmasına görə mülki məsuliyyət daşıyır" [1]. Göründüyü kimi Konstitusiya ilə birbaşa dövlətin, dövlət qulluqçuları ilə birlikdə mülki məsuliyyətinin konstitusion əsasları və bu məsuliyyəti daşıyan subyektlərin dairəsi müəyyən edilmişdir.

Dövlət, dövlət qulluqçuları ilə birlikdə dövlət qulluqçularının qanuna zidd hərəkətləri və hərəkətsizliyi nəticəsində:

- insan hüquq və azadlıqlarına dəymiş ziyana görə mülki məsuliyyət daşıyır;

- insan hüquq və azadlıqlarının təminatının pozulmasına görə mülki məsuliyyət daşıyır.

Fikrimizcə, dövlət qulluğu sistemində konstitusion-hüquqi məsuliyyətin əsas təyinatı dövlət qulluqçusuna preventiv təsirdən ibarətdir. Konstitusion-hüquqi məsuliyyət dövlətin məqsədlərini və funksiyalarını həyata keçirən dövlət qulluqçularının konstitusion səlahiyyətlərini mükəmməl və məsuliyyətlə yerinə yetirməyə məcbur edir [25, s.27].

Dövlət qulluğunun həyata keçirilməsi sistemində dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir və dövlət qulluğunun daha məsuliyyətli bir peşəkar sahə olduğunu göstərir. Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda dövlət qulluğuna aşağıdakı məzmununda anlayış verilmişdir: "Dövlət qulluğu Azərbaycan Respubli-

kasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçularının öz vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməsidir (maddə 2.1) [7]. Dövlət qulluqçularının vəzifə səlahiyyətləri bilavasitə onların məsuliyyətini özündə ehtiva edir. Bu nöqteyi-nəzərdən qanunla dövlət qulluğuna verilmiş leqal anlayışa əsaslanaraq demək olar ki, dövlət qulluğu sistemində hüquqi məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçularının öz vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməsi, hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş vəzifələrdən irəli gələn öhdəliklərin icrası və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərə əməl olunması ilə bilavasitə şərtlənir.

Dövlət qulluğu haqqında qanunvericiliklə, o cümlədən Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu [7] ilə müəyyən edilmiş vəzifə öhdəliklərinin, dövlət qulluqçusuna həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsi və ya lazımi şəkildə yerinə yetirilməməsi onların hüquqi məsuliyyətini özündə ehtiva edir. Dövlət qulluğu haqqında Qanunun "Dövlət qulluğunun əsas vəzifələri" adlanan 3-cü maddəsi ilə dövlət qulluğu sistemində hüquqi məsuliyyətin yaranmasını şərtləndirən əsas və prinsipial istiqamətlər müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən dövlət qulluğunun əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsasında vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi;
- qanunvericilik aktları əsasında vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi;
- dövlət orqanlarının səlahiyyəti hüdudlarında qərarların hazırlanması;
- dövlət orqanlarının səlahiyyəti hüdudlarında qərarların qəbul edilməsi;
- dövlət orqanlarının səlahiyyəti hüdudlarında qərarların icrası;
- dövlət orqanlarının səlahiyyəti hüdudlarında qərarların icrasına nəzarət edilməsi;
- dövlət orqanlarının səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi;
- dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə səlahiyyətlərinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi.

Dövlət qulluğunun əsas vəzifələrinin hər biri ayrı-ayrılıqda dövlət hakimiyyət və dövlət idarəetmə orqanlarının və dövlət səlahiyyətli vəzifəli şəxslərin vəzifə öhdəliklərinin əsas bazasını yaradır. Məhz bu tip öhdəliklərin pozulması hüquqi məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur. Qanunla dövlət qulluğunun əsas vəzifələri ilə yanaşı dövlət qulluqçularının da əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Dövlət qulluğu haqqında Qanunda dövlət qulluqçusunun məsuliyyətinə dair xüsusi maddə (maddə 25) təsbit edilmişdir. Lakin, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin leqal anlayışı qanunla verilməmişdir. Bu fakt dövlət qulluğu haqqında qanunvericilikdəki boşluqlardan biri kimi qiymətləndirilir. Dövlət qulluğu haqqında Qanunun "Dövlət qulluqçusunun məsuliyyəti" adlanan 25-ci maddəsində deyilir: "Dövlət qulluqçusuna həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsi və ya lazımi şəkildə yerinə yetirilməməsi, habelə bu Qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərə əməl olunmaması, qanunda başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, intizam məsuliyyətinə səbəb olur (maddə 25.1) [7]. Bu maddədən tam aydın görünür ki, dövlət qulluqçularının məsuliyyətinin əsasını intizam xətası təşkil edir. Bu hal dövlət qulluqçularının fəaliyyətinin əmək hüquqi xarakterini özündə birbaşa ehtiva edir. Dövlət qulluqçusu Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 18-ci, 20-ci və ya 25.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələbləri pozduqda, onun barəsində aşağıdakı intizam tənbeh tədbirlərindən biri tətbiq edilə bilər (maddə 25.2):

- töhmət (maddə 25.2.1);
- bir il müddətində vəzifə maaşının 5 faizindən 30 faizində azaldılması (maddə 25.2.2);
- həmin təsnifatdan olan, lakin vəzifə maaşı aşağı olan vəzifəyə keçirilməsi (maddə 25.2.3);
- daha aşağı təsnifatdan olan vəzifəyə keçirilməsi (maddə 25.2.4);
- ixtisas dərəcəsinin bir pillə aşağı salınması (maddə 25.2.5);
- dövlət qulluğundan azad edilməsi (maddə 25.2.6) [7].

Fikrimizcə, Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 25.2.3-cü maddəsi (həmin təsnifatdan olan, lakin vəzifə maaşı aşağı olan vəzifəyə keçirilməsi) və 25.2.4-cü maddəsi (daha aşağı təs-

nifatdan olan vəzifəyə keçirilməsi) praktiki cəhətdən uğursuzdur. Bu maddələrin tələblərinə uyğun olaraq vakant vəzifə olmadığı halda həmin normaların tətbiqi mümkün deyildir. Buna görə də, həmin maddələrin Dövlət qulluğu haqqında Qanundan çıxarılması və aşağıdakı məzmununda yeni bir maddənin əlavə edilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir: "sonuncu xəbərdarlıqla şiddətli töhmət".

Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 25.2-ci maddəsinə uyğun olaraq intizam tənbehinin tətbiqinə əsaslar olduqda, müvafiq dövlət orqanı rəhbərinin əmri ilə araşdırma aparılır, dövlət qulluqçusundan yazılı izahat alınır. Zərurət olduqda, müvafiq dövlət orqanının rəhbəri xidməti yoxlama təyin edir. Dövlət qulluqçusunun yazılı izahat verməkdən imtina etməsi rəsmiləşdirilir və bu, intizam tənbehinin tətbiqinə mane olmur (maddə 25.3). Xidməti yoxlamanın aparılması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir (maddə 25.4) [7].

Dövlət qulluqçularına intizam tənbehi Qanunda nəzərdə tutulmuş əsaslar aşkar edildiyi gündən bir ay keçənədək verilə bilər. Dövlət qulluqçusunun məzuniyyətdə, ezamiyyətdə olduğu, əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirdiyi, habelə barəsində xidməti yoxlama və ya cinayət işinin istintaqı aparıldığı vaxt həmin müddətə daxil edilmir (maddə 25.5) [7].

Dövlət qulluqçularına münasibətdə dövlət qulluğundan azad edilmə növündə intizam tənbeh tədbiri aşağıdakı hallardan biri mövcud olduqda tətbiq edilə bilər:

- vəzifələrin icrası zamanı kobud pozuntulara yol verildikdə;
- vəzifələrin icrası zamanı mütəmadi olaraq pozuntulara yol verildikdə;
- dövlət orqanlarında əlavə ödənişli (əmək qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada müvəqqəti əvəz edilməsi halları istisna olmaqla), seçkili və ya təyinatlı vəzifə tutduqda;
- elmi və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, qulluq keçdiyi dövlət orqanı rəhbərinin icazəsi olmadan pedaqoji və başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olduqda;
- dövlət orqanının və ya yerli özünüidarə orqanının işləri üzrə üçüncü şəxslərin vəkili olduqda;

- qulluq keçdiyi dövlət orqanı rəhbərinə bildirmədən xarici ölkənin vəsaiti hesabına oraya getdikdə;

- qulluq vəzifələrini icra etdiyi dövrdə siyasi partiyaların fəaliyyətində iştirak etdikdə;

- tətilərdə və dövlət orqanlarının işini pozan digər hərəkətlərdə iştirak etdikdə;

- dini təbliğ etmək üçün dövlət qulluqçusunun statusundan istifadə etdikdə və dövlət orqanlarının tabeliyindəki obyektlərdə dini mərasimlərin keçirilməsinə rəsmi xarakter verdikdə.

Dövlət qulluqçularına intizam tənbeh tədbirləri tətbiq edə biləcək vəzifəli şəxslərin dairəsi aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

1) Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 25.2.1-25.2.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş intizam tənbeh tədbirləri dövlət qulluqçusunun qulluq keçdiyi dövlət orqanının rəhbəri tərəfindən tətbiq edilə bilər;

2) Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 25.2.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş intizam tənbeh tədbiri isə, habelə dövlət qulluqçusunun qulluq keçdiyi dövlət orqanının rəhbəri tərəfindən səlahiyyət verilmiş vəzifəli şəxs (şəxslər) tərəfindən tətbiq oluna bilər.

Dövlət qulluğu haqqında Qanuna əsasən intizam tənbeh tədbirinin tətbiq edilməsi barədə əmrədən, onun imzalandığı gündən 7 iş günü müddətində müvafiq icra hakimiyyəti orqanına şikayət vermək olar. Bu zaman həmin orqan tərəfindən intizam tənbeh tədbiri 10 iş günü müddətində ləğv olunmalı və ya qüvvədə saxlanılmalıdır. Tətbiq olunmuş intizam tənbeh tədbirindən şikayət verilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir (maddə 25.8) [7]. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2001-ci il 3 sentyabr tarixli Fərmanı ilə "Dövlət orqanlarında dövlət qulluqçuları barəsində tətbiq olunmuş intizam tənbehi tədbirlərindən şikayət verilməsi qaydası haqqında Əsasnamə" təsdiq edilmişdir [9].

Dövlət qulluğu haqqında Qanunun [7] 18-ci maddəsində "Dövlət qulluqçusunun əsas vəzifələri" təsbit edilmişdir. Həmin maddəyə görə dövlət qulluqçuları vəzifədə olaraq aşağıdakıları etməlidirlər:

1) qanunvericiliyi və dövlət orqanlarının qəbul etdikləri başqa normativ hüquqi aktları həyata keçirməli;

2) rəhbərlərin öz səlahiyyəti hüdudunda verdikləri əmrləri, sərəncamları və göstərişləri yerinə yetirməli;

3) dövlət orqanında müəyyən edilmiş qulluq reqlamentinə riayət etməli;

4) başqa dövlət qulluqçularının işini çətinləşdirən, yaxud qulluq keçdiyi dövlət orqanının nüfuzunu aşağı sala biləcək hərəkətlərə yol verməməli;

5) vətəndaşların, müəssisə, idarə və təşkilatların müraciətlərinə vaxtında baxmalı və öz səlahiyyətləri hüdudunda onları qərəzsiz həll etməli;

6) lazım gəldikdə öz ixtisası hüdudunda rəhbərin göstərişi ilə əlavə iş görməli;

7) dövlət sirrini və qanunla mühafizə edilən digər sirri həmişə, o cümlədən dövlət qulluğuna xitam verildikdən sonra da saxlamalı;

8) vəzifə borcunun yerinə yetirilməsi vaxtı daxil olan və vətəndaşların şəxsi və ailə həyatı, şərəfi və ləyaqəti ilə bağlı məlumatları gizli saxlamalı və qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna edilməklə, belə məlumatların verilməsini tələb etməməli;

9) qulluq keçdiyi orqanın rəhbərinə hər il öz gəlirləri və əmlak vəziyyəti haqqında maliyyə hesabatı verməli, orada əlavə gəlirlərin mənbəyini, növünü və məbləğini göstərməli;

10) qanunvericilikdə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada müvəqqəti olaraq başqa yaşayış yerinə keçməli, başqa yerdə qulluq keçməli və ya başqa vəzifələri icra etməli;

11) qanunvericilikdə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada öz fiziki və əqli qabiliyyətinin və ya tapşırılan funksiyaların icrasına yararlı olmasının müəyyən edilməsi üçün tibbi komissiyalarda müayinə keçməli;

12) etik davranış qaydalarına əməl etməlidir.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə səbəb olan amillərdən biri də qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərə əməl olunmamasıdır. Dövlət qulluğu haqqında Qanunun [7] "Dövlət qulluğu ilə əlaqədar məhdudiyyətlər" adlanan 20-ci maddəsinə əsasən dövlət qulluqçusunun aşağıdakılara ixtiyarı yoxdur:

- dövlət orqanlarında əlavə ödənişli (əmək qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada müvəqqəti əvəz edilməsi halları istisna olmaqla), heç bir seçkili və ya təyinatlı vəzifə tutmağa (maddə 20.1.1);

- elmi və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, qulluq keçdiyi dövlət orqanı rəhbərinin icazəsi olmadan pedaqoji və başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmağa (maddə 20.1.2);

- dövlət orqanının və ya yerli özünüidarə orqanının işləri üzrə üçüncü şəxslərin vəkili olmağa (maddə 20.1.3);

- dövlət qulluğuna xitam verildikdən sonra Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş müddət ərzində öz qulluq fəaliyyətinə aid olan və dövlət sirri və ya qanunla mühafizə edilən digər sirr olan məsələlər barədə informasiyadan üçüncü şəxslərin xeyrinə istifadə etməyə (maddə 20.1.4);

- qulluq keçdiyi dövlət orqanı rəhbərinə bildirmədən xarici ölkənin vəsaiti hesabına oraya getməyə (maddə 20.1.5);

- qulluq vəzifələrini icra etdiyi dövrdə siyasi partiyaların fəaliyyətində iştirak etməyə (maddə 20.1.6);

- tətillərdə və dövlət orqanlarının işini pozan digər hərəkətlərdə iştirak etməyə (maddə 20.1.7);

- dini təbliğ etmək üçün dövlət qulluqçusunun statusundan istifadə etməyə və dövlət orqanlarının tabeliyindəki obyektlərdə dini mərasimlərin keçirilməsinə rəsmi xarakter verməyə (maddə 20.1.8).

- Seçki komissiyasının həlledici səs hüquqlu üzvü dövlət qulluğunda ola bilməz (maddə 20.2).

- Dövlət qulluqçusu bu maddənin tələblərinə zidd hərəkət etdikdə, əgər qanunvericilikdə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, xəbərdarlıq aldıqdan sonra otuz gün ərzində o, dövlət qulluğuna, yoxsa başqa fəaliyyətə üstünlük verdiyini özü üçün müəyyən edərək gəldiyi qərar barəsində qulluq keçdiyi dövlət orqanının rəhbərinə məlumat verməlidir (maddə 20.3).

Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 25.9-cu maddəsi ilə müəyyən edilmişdir ki, "Dövlət qulluqçusu qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada inzibati və cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər" [7].

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin "İnsan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi" adlanan 5-ci maddəsinə əsasən "İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları, qurumları və vəzi-

fəli şəxslər məsuliyyət daşıyırlar (maddə 5.1). Bu Məcəllə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının dövlət orqanları, qurumları və vəzifəli şəxslər tərəfindən pozulmasının qarşısının alınmasını və onlara hörmət olunmasını təmin edir (maddə 5.2). İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin olunması tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan qərarların verilməsinə və hərəkətin edilməsinə yol verilmir (maddə 5.3) [2].

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 17-ci maddəsi ilə "Vəzifəli şəxslərin inzibati məsuliyyəti" nə dair müddəalar aşağıdakı kimi təsbit edilmişdir: "Vəzifəli şəxslər öz vəzifələrinin yerinə yetirilməməsi və ya lazımınca yerinə yetirilməməsi ilə bağlı inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar" [2]. Həmin maddənin Qeyd hissəsi ilə vəzifəli şəxslərin dairəsi müəyyən edilmişdir. Qeyd hissədə deyilir ki: "Dövlət hakimiyyətinin nümayəndəsi funksiyasını həyata keçirən şəxslər, dövlət orqanlarında, bələdiyyələrdə, Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrdə, dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarında, idarə və müəssisələrində, o cümlədən publik hüquqi şəxslərdə təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat vəzifələrində daimi və ya müvəqqəti işləyən şəxslər və ya həmin vəzifələri xüsusi səlahiyyət əsasında həyata keçirən şəxslər, habelə hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olaraq belə səlahiyyətləri yerinə yetirən fiziki şəxslər vəzifəli şəxs hesab edilirlər". Göründüyü kimi vəzifəli şəxslərin subyekt dairəsi kifayət qədər geniş müəyyən edilmişdir. Heç şübhəsiz ki, dövlət qulluqçuları da həmin subyektlərin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Dövlət qulluğu haqqında Qanunla müəyyən edilmişdir ki, "Dövlət qulluqçusunun şəxsi işinin aparılması ilə bağlı tələblərin pozulmasında təqsirli olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar (maddə 15-1.4) [7]. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən: "Dövlət qulluğuna qəbul edilən şəxslər və digər dövlət qulluqçuları haqqında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məlumatların müvafiq dövlət orqanları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Dövlət

Qulluqçuları Reyestrinə vaxtında, tam və ya düzgün verilməməsinə görə - vəzifəli şəxslər üç yüz manatdan altı yüz manatadək məbləğdə cərimə edilir (maddə 600). "Dövlət qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq müəyyən edilmiş şəxsi işin aparılması qaydalarının tələblərinin kədr qurumlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən pozulmasına görə - dörd yüz manatdan altı yüz manatadək məbləğdə cərimə edilir (Maddə 600-1)" [2].

Vəzifəli şəxs olaraq dövlət qulluqçularının cinayət məsuliyyətinə dair normalar Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində təsbit edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin "Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə" adlanan 308-ci maddəsində deyilir: "Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə, yəni vəzifəli şəxsin xidməti vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar özü və ya üçüncü şəxslər üçün qanunsuz üstünlük əldə etmək məqsədilə öz qulluq səlahiyyətlərindən qulluq mənafeyinə qəsdən zidd olaraq istifadə etməsi və ya qulluq mənafeyi tələb etdiyi halda istifadə etməməsi fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və qanuni mənafeələrinə, yaxud cəmiyyətin və ya dövlətin qanunla qorunan mənafeələrinə mühüm zərər vurduqda – iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır (maddə 308.1) [3]. Bu Məcəllənin 308.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməllər ağır nəticələrə səbəb olduqda və ya seçkinin (referendumun) nəticələrinə təsir məqsədilə törədildikdə - üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır (maddə 308.2) [3].

Həmin maddənin qeyd hissəsi ilə müəyyən edilir ki, "Bu fəslin maddələrində "vəzifəli şəxs" dedikdə aşağıdakı şəxslər başa düşülür:

1. hakimiyyət nümayəndələri, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydada dövlət orqanlarına seçilmiş və ya təyin edilmiş, yaxud xüsusi səlahiyyət əsasında dövlət və ya yerli özünüidarə orqanlarını təmsil edən şəxslər, za-

bit, gizir və ya miçman olan hərbi qulluqçular, dövlət qulluqçuları (dövlət qulluğunun xüsusi növündə çalışan şəxslər daxil olmaqla), bələdiyyə üzvləri və bələdiyyə qulluqçuları;

2. dövlət orqanlarında seçkili vəzifələrə namizədliyi qanunla müəyyən edilən qaydada qeydə alınmış şəxslər;

3. dövlət və bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarının, o cümlədən publik hüquqi şəxslərin, həmçinin kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının rəhbərləri və işçiləri;

4. dövlət və bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarında, o cümlədən publik hüquqi şəxslərdə, həmçinin kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarında xüsusi səlahiyyət üzrə təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını yerinə yetirən şəxslər;

5. hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər;

6. xarici ölkələrin dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri, xarici ölkələrin seçkili dövlət orqanlarının üzvləri, beynəlxalq təşkilatların vəzifəli şəxsləri və digər qulluqçuları, beynəlxalq parlament assambleyalarının üzvləri;

7. beynəlxalq məhkəmələrin hakimləri və digər vəzifəli şəxsləri, Azərbaycan Respublikası və ya xarici ölkələrin qanunlarına, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə əsasən fəaliyyət göstərən yerli, xarici və beynəlxalq arbitrlər, xarici andlı iclasçılar.

Dövlət qulluqçularının qanunla müəyyən edilmiş hüquqi məsuliyyətinin növlərindən biri də maddi məsuliyyətdir. Dövlət qulluğu haqqında Qanuna əsasən "Dövlət qulluqçusu onun təqsiri üzündən dəymiş zərər üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maddi məsuliyyət daşıyır. Dövlət qulluqçusunun qanuna uyğun hərəkətləri nəticəsində dəymiş zərərin əvəzi tam həcmdə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin və Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir (maddə 25.10) [7]. Bu normalardan aydın olur ki, dövlət qulluqçusunun qanuna uyğun hərəkətləri nəticəsində dəymiş zərərin əvəzi tam həcmdə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir. Dövlət qulluqçusunun qanuna zidd hərəkətləri nəticəsində dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsinə dair norma həmin qanunla müəyyən edilməmişdir. Bu halda Azərbaycan Respubli-

kasının Əmək Məcəlləsinin normaları tətbiq edilməlidir.

Dövlət qulluqçularının fəaliyyətində hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olan hallardan biri də korrupsiya hüquqpozmalarıdır. Bu baxımdan dövlət qulluğu sistemində korrupsiyaya qarşı mübarizə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Azərbaycanda korrupsiyanın qarşısının alınması və korrupsiyaya qarşı mübarizə siyasətinin əsas hədəflərindən biri dövlət qulluğu sahəsidir. Buna görə də, korrupsiya dedikdə, ilk növbədə dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının fəaliyyətinin neqativ nəticələri başa düşülür. Dövlət qulluqçularının hüquqazidd davranışı onun hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olur. Dövlət qulluqçularının korrupsiya hesab edilən hər bir əməli qanunla korrupsiya hüquqpozmaları kimi xarakterizə edilir. Nəticədə korrupsiya hüquqpozmaları dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementlərindən biri kimi çıxış edir [24, s.6-7]. Dövlət qulluğu haqqında Qanunla müəyyən edilmişdir ki, "Dövlət qulluqçusu "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1-ci maddəsində müəyyən edilmiş tələblərə əməl etmədikdə və ya həmin Qanunun 9-cu maddəsində göstərilən hüquqpozmaları törətdikdə (onlar inzibati və ya cinayət məsuliyyəti yaratmadıqda) intizam məsuliyyətinə cəlb olunur (maddə 25.11) [7]. Göründüyü kimi dövlət qulluqçusu "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Qanunla müəyyən edilmiş tələblərə əməl etmədikdə və ya həmin Qanunda göstərilən hüquqpozmaları törətdikdə onların əməli inzibati, cinayət və ya intizam məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olur. Bu halda da, ilk növbədə, dövlət qulluqçularının intizam məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Bu hal, bir daha dövlət qulluqçularının peşəkar fəaliyyətinin əmək hüquqi xarakterini özündə ehtiva edir.

Dövlət qulluğu haqqında Qanunda dövlət qulluqçusunu məsuliyyətdən azad edən xüsusi norma təsbit edilmişdir. Qanunun 26-cı maddəsi "Qanunsuz göstərişin yerinə yetirilməsi üstündə dövlət qulluqçusunun məsuliyyəti" adlanır. Orada deyilir: "Dövlət qulluqçusu öz hərəkətlərinin qanuniliyi üçün cavabdehdir (maddə 26.1). Rəhbər işçinin göstərişini qanunsuz sayan dövlət qulluqçusunun etirazına baxmayaraq, həmin rəhbər işçi öz göstərişini qüvvədə saxlayırsa və ondan yuxarı vəzifəli rəhbər işçi

həmin göstərişi ləğv etməsə, dövlət qulluqçusu məsuliyyətdən azad olunur (maddə 26.2) [7].

Dövlət qulluğu haqqında Qanunun 25.1-ci maddəsində deyilir: "Dövlət qulluqçusuna həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsi və ya lazımı şəkildə yerinə yetirilməməsi, habelə bu Qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl olunmaması, qanunda başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, intizam məsuliyyətinə səbəb olur". Bu maddənin məzmunundan tam aydın olur ki, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin əsasını intizam məsuliyyəti təşkil edir. Mahiyyət etibarı ilə qanunvericiliyin bu yanaşması təqdirəlayiqdir və düzgün yanaşmadır. Fikrimizcə, bu yanaşma dövlət qulluğunun əmək hüquqi xarakterindən irəli gələn əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir:

- dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti üzrə münasibətlər həm ümumi normalar, həm də xüsusi normalar əsasında tənzimlənir;

- dövlət qulluqçularına münasibətdə tətbiq edilən hüquqi qadağaların və məhdudiyətlərin dairəsinin genişliyi onların hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olan hüquqpozmaların tərkibinin çoxaspektliyini özündə ehtiva edir;

- dövlət qulluqçularına münasibətdə daha ciddi hüquqi məsuliyyət tətbiq olunur;

- dövlət qulluqçularının fəaliyyətinin əsasını əmək münasibətləri təşkil etdiyinə görə onlara münasibətdə daha çox intizam məsuliyyəti tətbiq edilir.

Nəticə

Aparılmış elmi təhlillərin nəticəsi olaraq aşağıdakıları ifadə etmək olar.

Azərbaycan Respublikasında müasir demokratik vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsi, uğurlu dövlət quruculuğu prosesi özlüyündə dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin, dövlət qulluqçularının ictimai həyatda hüquqi məsuliyyətinin artırılmasını zəruri etmişdir.

Dövlət qulluqçuları tərəfindən Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yerinə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur.

Dövlət qulluğu sistemində hüquqi məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçularının öz vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməsi, hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş vəzifələrdən irəli gələn öhdəliklərin icrası və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl olunması ilə bilavasitə şərtlənir.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair dəyərli siyasi baxışlar, ümumi və xüsusi elmi-nəzəri konsepsiyalar, beynəlxalq və milli hüquqi normalar mövcuddur. Ümumi və xüsusi elmi-nəzəri müddəalar, konseptual baxışlar, metodoloji yanaşmalar, qanunvericiliyin məzmunu və təcrübi problemlərin həlli fonunda dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə dair müasir konsepsiyaları ifadə etmək olar. Dövlət qulluğu kompleks hüquq institutu olaraq hüquqi məsuliyyətin müxtəlif növlərini özündə birləşdirir.

Dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə səlahiyyətlərinə malik hər bir şəxsin - dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının üzərinə düşən vəzifə öhdəlikləri onların xalq və dövlət qarşısındakı məsuliyyəti ilə birbaşa şərtlənir. Dövlət qulluğunu özünə peşəkar fəaliyyət kimi seçmiş hər bir vətəndaş, ilk növbədə, onun məsuliyyətinin ağırlıq dərəcəsini nəzərə almalıdır. Bu amil dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin sosial mahiyyətindən irəli gəlir. Vətəndaş dövlət vəzifəsinə seçilməklə və ya təyin olunmaqla öz üzərinə böyük məsuliyyət götürmüş olur.

Dövlət qulluqçuları, daha geniş mənada dövlət vəzifəli şəxslər dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə səlahiyyətlərinə malikdirlər. Bu səlahiyyətlərin qarşılığı isə hüquqi məsuliyyətin müxtəlif növlərini özündə ehtiva edir. Dövlət tərəfindən dövlət qulluqçularına digər vətəndaşlara nisbətən üstün səlahiyyətlər və fərqli imtiyazlar verilir. Bunun qarşılığında isə, dövlət qulluqçularının üzərinə dövləti vəzifələr, həmin vəzifələrə müvafiq olaraq müəyyən öhdəliklər qoyulur, onlara münasibətdə bir sıra qanuni məhdudiyətlər və qadağalar tətbiq edilir.

Dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi fonunda dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementləri

mürəkkəb xarakteri, növ müxtəlifliyi və məsuliyyətin ağırlıq dərəcəsi ilə fərqlənir.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin xarakterik xüsusiyyətləri onların cəmiyyət və dövlət qarşısındakı öhdəliklərini, ictimai nüfuzunu, peşəkarlıq səviyyəsini, dövlət qulluğu fəaliyyətində səmərəliliyi əhatə edir. Bu amillər dövlət qulluqçularının məsuliyyətinin sosial mahiyyətindən irəli gəlir. Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti sosial məsuliyyətin xüsusi növlərindən biridir. Sosial məsuliyyət kompleks xarakter daşıyır və hüquqi məsuliyyətin müxtəlif növlərini özündə ehtiva edir. Azərbaycan dövlətinin və cəmiyyətinin inkişafının müasir mərhələsində hər bir vətəndaşın, o cümlədən, dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının üzərinə düşən vəzifələrdən biri də sosial məsuliyyət hissinin dərindən dərk edilməsidir. Elmi mülahizələr belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, dövlət qulluqçuları tərəfindən vəzifə öhdəliklərinin pozulması hüquqi məsuliyyətin yaranması ilə nəticələnir, hüquq pozuntusuna adekvat olan hüquqi məsuliyyətin növünü müəyyənləşdirir və müvafiq sanksiyanın tətbiqini zəruri edir. Bu baxımdan dövlət vəzifəli şəxslərin, dövlət qulluqçularının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifə öhdəlikləri onların hüquqi məsuliyyətinin ağırlıq dərəcəsini və növ müxtəlifliyini özündə ehtiva edir. Nəticə etibarilə, dövlət qulluqçuları tərəfindən törədilmiş hüquq pozuntusu hüquqi məsuliyyət üzrə hüquq münasibətlərinin yaranmasına səbəb olur.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti bir tərəfdən onların dövlət qulluğu fəaliyyətində peşəkarlığını, digər tərəfdən isə qeyri-peşəkarlığını özündə ehtiva edir. Bu yanaşma göstərir ki, dövlət qulluğu sistemində peşəkarlığın əsasını məsuliyyət təşkil edir. Fikrimizcə, dövlət qulluğu sistemində peşəkarlıqla məsuliyyət qarşılıqlı vəhdətdə təzahür edir. Buna görə də, peşəkarlıq dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir. Bu yanaşma isə dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin pozitiv və neqativ aspektlərini özündə ehtiva edir. Hüquqi məsuliyyətin pozitiv aspekti dövlət qulluqçularının davranışını tənzimləyən vicdan, əxlaq, şərəf və ya etik kodekslərdə, etik davranış qaydalarında təsbit edilmişdir. Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin pozitiv aspektlərinə dair normalar

bir sıra dövlətlərin normativ hüquqi aktlarında öz əksini tapmışdır.

Dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçusuna həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsi və ya lazımı şəkildə yerinə yetirilməməsi, qadağalara və məhdudiyətlərə əməl edilməməsi onların hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olur. Fikrimizcə, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin növlərini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar: 1) dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti; 2) dövlət qulluqçularının inzibati məsuliyyəti; 3) dövlət qulluqçularının intizam məsuliyyəti; 4) dövlət qulluqçularının maddi məsuliyyəti; 5) dövlət qulluqçularının mülki-hüquqi məsuliyyəti; 6) dövlət qulluqçularının cinayət məsuliyyəti; 7) dövlət qulluqçularının peşəkar məsuliyyəti.

Elmi təhlil belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 25.2.3-cü maddəsi (həmin təsnifatdan olan, lakin vəzifə maaşı aşağı olan vəzifəyə keçirilməsi) və 25.2.4-cü maddəsi (daha aşağı təsnifatdan olan vəzifəyə keçirilməsi) praktiki cəhətdən uğursuzdur. Bu maddələrin tələblərinə uyğun olaraq vakant vəzifə olmadığı halda həmin normaların tətbiqi mümkün deyildir. Buna görə də, həmin maddələrin Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunundan çıxarılması və aşağıdakı məzmununda yeni bir maddənin əlavə edilməsi məqsədəmüvafiq hesab edilir: "sonuncu xəbərdarlıqla şiddətli töhmət".

Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 25.1-ci maddəsində verilmiş anlayışın məzmunundan tam aydın olur ki, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin əsasını intizam məsuliyyəti təşkil edir. Mahiyyət etibarilə qanunvericiliyin bu yanaşması təqdirəlayiqdir və düzgün yanaşmadır. Fikrimizcə, bu yanaşma dövlət qulluğunun əmək hüquqi xarakterindən irəli gələn əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti aşağıdakı xüsusiyyətlər üzrə xarakterizə etmək olar:

- dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti üzrə münasibətlər həm ümumi normalar, həm də xüsusi normalar əsasında tənzimlənir;

- dövlət qulluqçularına münasibətdə tətbiq edilən hüquqi qadağaların və məhdudiyətlərin

dairəsinin genişliyi onların hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olan hüquqpozmaların tərkibinin çoxaspektliyini özündə ehtiva edir;

- dövlət qulluqçularına münasibətdə daha ciddi hüquqi məsuliyyət tətbiq olunur;

- dövlət qulluqçularının fəaliyyətinin əsasını əmək münasibətləri təşkil etdiyinə görə onlara münasibətdə daha çox intizam məsuliyyəti tətbiq edilir.

Aparılmış elmi təhlilin nəticəsi olaraq, dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinə aşağıdakı məzmununda anlayış vermək olar. Dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyəti dedikdə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq dövlətin məqsədlərinin və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçularının öz vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməməsi və ya lazımı şəkildə yerinə yetirməməsi, habelə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifələrdən irəli gələn öhdəliklərin icra edilməməsi, qadagılara və məhdudiyətlərə əməl olunmaması nəticəsində tətbiq edilən sanksiyalara məruz qalmaq vəzifəsi başa düşülür.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2016, 92 s.

2. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2021, 448 s.

3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2021, 672 s.

4. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatının etik davranış qaydaları haqqında Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il 30 iyun tarixli 766-VQ nömrəli Qanunu // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 2017, №08, maddə 170

5. Avropa hüququ. Dərslik. E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı: "Günəş-B", 2016, 764 s.

6. Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi. Dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 552 s.

7. Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 21 iyul tarixli 926-IQ nömrəli Qanunu // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001, №01, maddə 1

8. Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 31 may tarixli 352-IIIQ nömrəli Qanunu // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 2007, №08, maddə 750

9. Dövlət orqanlarında dövlət qulluqçuları barəsində tətbiq olunmuş intizam tənbehi tədbirlərindən şikayət verilməsi qaydası haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 3 sentyabr tarixli 571 nömrəli Fərmanı // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001, №09, maddə 586

10. Etik davranış kodekslərinin toplusu. Bakı: "Time Print", 2014, 101 s.

11. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. Birinci kitab. Bakı: Azərənşr, 1997, 612 s.

12. Əliyev İ.H. İnkişaf – məqsədimizdir. On səkkizinci kitab. Bakı: Azərənşr, 2014, 424 s.

13. Əliyev İ.H. İnkişaf – məqsədimizdir. Doxsan dördüncü kitab. Bakı: Azərənşr, 2019, 392 s.

14. Əliyev A.C. Hərbi qulluqçuların hüquqi məsuliyyəti. Bakı: Səda, 2008, 152 s.

15. Əsgərov Z.A. Konstitusiyaya hüququ. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti, 2011, 760 s.

16. Əsgərov N.Y. İntizam məsuliyyətinin əsası kimi intizam xətlərinin əsas əlamətləri // Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi-məqalələr məcmuəsi. 13-cü buraxılış. Bakı, 2005, s.163-167

17. Hakimlərin etik davranış kodeksi : Azərbaycan Respublikası Məhkəmə-Hüquq Şurasının 2007-ci il 22 iyun tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir // Azərbaycan Respublikası Normativ Aktlarının Bülleteni, 2007, №09-10

18. Hüseynova N.Ş. Dövlət qulluğu və kadr siyasəti. Monoqrafiya. Bakı: Adiloğlu, 2013, 476 s.

19. Hüseynov N.C. Hərbi qulluqçuların hüquqi məsuliyyəti: anlayışı, növləri və tətbiqi. Bakı: Qanun, 2017, 160 s.

20. Qasımov A.M. Əmək hüququ. Dərslik. Bakı: Letterpress, 2016, 840 s.

21. Qasımov A.M. İntizam məsuliyyətinin anlayışı haqqında məsələyə dair // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2019, №1, s.20-28

22. Qasimov A.M., Cəfərov Z.İ., Məmmədov R.Y., Məmmədov O.C., Ələsgərova L.H., Əkbərli Ü.A. Əmək və sosial təminat hüququ sxemlərdə. Dərs vəsaiti. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2020, 320 s.
23. Məlikova M.F. Hüquq nəzəriyyəsi. Dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 448 s.
24. Məmmədov O.C. Dövlət qulluğu sisteminə korrupsiyaya qarşı mübarizənin hüquqi təminatları. Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 180 s.
25. Məmmədov O.C. Dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti hüquqi məsuliyyətin xüsusi növü kimi // Qanun, 2019, №05 (295), s.19-31
26. Paşayeva N.A. Əmək hüququnda hüquqi məsuliyyət // Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi-məqalələr məcmuəsi. 14-cü buraxılış. Bakı, 2006, s.179-183
27. Rzayev Ə.H. Dövlət qulluqçusunun hüquqi məsuliyyəti // Azərbaycanda dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi-məqalələr məcmusu. 2-ci buraxılış. Bakı: Digesta, 2002, s.16-23
28. Rzayev Ə.H. Dövlət qulluğunun hüquqi əsasları. Bakı: Elm, 2011, 480 s.
29. Ümumi hüquq və dövlət nəzəriyyəsi. Dərslik / V.V.Lazarevin redaktorluğu ilə. Bakı: Qanun, 2007, 491 s.
30. Adil Bucaktepe. Devlet memurluğu ve memurlarin deęerlendirilmesi ¼zerine d¼ř¼nçeler // Gazi ¼niversitesi Hukuk Fak¼ltesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa. 3-4, s.459-489
31. Абдулаев М.И. Теория государства и права: Учебник. М.: Право, 2010, 468 с.
32. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекций. М.: Омега-Л, 2006, 584 с.
33. Алжеев И.А., Болдырева Е.В., Каменева Е.Н., Чепунов О.И., Чепус А.В. Конституционная ответственность лиц, занимающих государственные должности: российский и зарубежный опыт. М.: 2015, 65 с.
34. Базылев Б.Т. Сущность позитивной юридической ответственности // Правоведение. 1979, №4, с.40-46
35. Буравлѐв Ю.М. Виды юридической ответственности в системе государственной службы. Монография. М.: Юрист, 2008, 154 с.
36. Буравлѐв Ю.М. Юридическая ответственность в системе государственной службы: проблемы совершенствования // Государство и право. 2013, №5, с.5-15
37. Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г. Юридическая ответственность. Учебное пособие. М.: Альфа-М, 2005, 686 с.
38. Добробаба М.Б. Дисциплинарная ответственность в служебно-деликтном праве: понятие и правовая природа // Актуальные проблемы российского права. М., 2013, №6, с.689-697
39. Добробаба М.Б. Принципы дисциплинарной ответственности государственных служащих: конституционные основы и проблемы реализации в нормах служебного права // Ленинградский юридический журнал. СПб., 2015, №2(40), с.131-145
40. Добробаба М.Б. Дисциплинарная ответственность в системе государственно-служебных правоотношений: дис. ... док. юрид. наук: Саратов, 2018, 463 с.
41. Капустина М.А. Институт юридической ответственности как элемент системы правового регулирования // Вопросы российского и международного права. 2016, №9, С.52-62
42. Кузьмин И.А. Система права и система юридической ответственности: монография. Иркутск: ИГУ, 2018, 163 с.
43. Кушхова Б.З. Юридическая ответственность публичной власти в современной России: общетеоретический аспект : Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: Краснодар: 2009, 28 с.
44. Лещина Э.Л. Основные подходы к пониманию дисциплинарной ответственности: трудово-правовой и административно-правовой аспекты // Юридическая наука и правоохранительная практика, 2016, №3 (37), с.62-68
45. Ломакина Л.А. Совершенствование российского законодательства о дисциплинарной ответственности на государственной гражданской службе // Журнал российского права, 2016, №7, с.112-120
46. Максимов И.В. Концепция позитивной административной ответственности в теории и праве // Государство и право, 2006, №8, с.29-37

47. Манохин В.М. Концепция закона о государственной службе // Государство и право, 1991, №12, с.90-98

48. Медведев П.С., Ратаев Д.П. Административная ответственность государственных служащих // Вопросы российского и международного права, 2017, Том 7, №5А. с.224-237

49. Миннигулова Д.Б. Административная и уголовная ответственность государственных гражданских служащих: коллизии правового регулирования // Административное право и процесс. 2012, №6, с.27-29

50. Носова Ю.Б. Дисциплинарная ответственность государственных гражданских служащих Российской Федерации: монография. Воронеж: Воронеж. гос.ун-та, 2011, 208 с.

51. Оболонский А.В. Мораль и право в политике и управлении. М.: ГУ ВШЭ, 2006, 262 с.

52. Сперанский М.М. План государственного преобразования (введение к Уложению государственных законов 1809 г.). М.: Типолиитография товарищества И.Н.Кушнерев и К.Пимен, 1905, 359 с.

53. Теория государства и права: учебник / под ред. В.К.Бабаева. М.: Юрайт, 2019, 582 с.

54. Цуркан М.І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів : монографія. Харків: Право, 2010, 216 с.

55. Федорова Т.В. Государственная служба Российской Федерации: традиции, правовые аспекты, ответственность. Учебное пособие. М.: РГУП, 2018, 108 с.

56. Чаннов С.Е. Дисциплинарная и административная ответственность государственных и муниципальных служащих: вопросы эффективности // Журнал российского права, 2018, №2, с.59-69

57. Чиканова Л.А. Применение трудового законодательства к служебным отношениям на государственной гражданской службе: теория и практика: Дис. ... докт. юрид. наук: М., 2005, 312 с.

58. Шин А.Г. Конституционно-правовая ответственность кандидатов в депутаты или на выборные должности за использование на выборах преимуществ своего должностного (служебного) положения: монография. Иркутск, 2013, 215 с.

59. Шугрина Е.С., Нарутто С.В., Заболотских Е.М. Ответственность органов публичной власти: правовое регулирование и правоприменительная практика: учебник. Москва: Юрайт, 2019, 347 с.

Резюме

Орудж Мамедов

Юридическая ответственность государственных служащих: теоретико-концептуальный и методологический подход

В статье анализируются теоретические взгляды, концептуальные и методологические подходы, законодательная база юридической ответственности государственных служащих. В статье обобщены научные концепции юридической ответственности государственных служащих, отмечена важность политических взглядов, уделено внимание общим и частным научно-теоретическим концепциям, международным и национальным правовым нормам и выражена его современная концепция, было внесено предложение по совершенствованию законодательства.

В статье показано, что обязанности государственных служащих напрямую связаны с их ответственностью перед народом и государством. Каждый гражданин, желающий выбрать государственную службу в качестве профессиональной деятельности, должен, в первую очередь, учитывать тяжесть своей ответственности. Этот фактор содержит в себе социальную сущность юридической ответственности государственных служащих. С назначением на государственную службу гражданин берет на себя большую ответственность.

Государственные служащие обладают полномочиями государственной власти и государственного управления. Взаимность этих полномочий включает различные виды юридической ответственности. Государство предоставляет государственным служащим более высокие полномочия и другие привилегии по сравнению с другими гражданами. А взамен на государственных служащих возлагаются государственные обязанности и определенные обязательства в соответствии с этими обязанностями, применяется ряд ограничений и запретов.

Как сложный правовой институт государственная служба сочетает в себе разные виды ответственности. В статье отмечается, что существуют следующие виды юридической ответственности государственных служащих: 1) конституционно-правовая ответственность государственных служащих; 2) административная ответственность государственных служащих; 3) дисциплинарная ответственность государственных служащих; 4) материальная ответственность государственных служащих; 5) гражданско-правовая ответственность государственных служащих; 6) уголовная ответственность государственных служащих.

Наконец, высказана современная научно-теоретическая концепция о характеристиках юридической ответственности государственных служащих и внесено предложение по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: *государственная служба, государственный служащий, юридическая ответственность.*

Summary

Oruj Mammadov

Legal responsibility of civil servants: theoretical-conceptual and methodological approach

In the article it has analyzed theoretical views, conceptual and methodological approaches, legal framework on the legal responsibility of civil servants. In the article the scientific concepts on the legal responsibility of civil servants were summarized, the importance of political views were emphasized, it was focused on general and specific scientific and theoretical concepts, international and national legal norms and its modern concept was expressed, and was nominated a propose to improve the legislation.

It is showed that the duties of civil servants are directly conditioned by their responsibility to the people and the state in the article. Every citizen who wants to choose the civil service as a professional activity must first take into the degree of severity of its responsibilities. This factor contains the social nature of the legal responsibility of civil servants. By being appointed to the civil service, a citizen assumes a great responsibility.

Civil servants have the power of government and public administration. The reciprocity of these powers contains various types of legal liability. The state gives civil servants superior powers and different privileges compared to other citizens. In return, civil servants are subjected to public duties and certain obligations in accordance with those positions, a number of restrictions and prohibitions are applied.

As a complex legal institution, the civil service combines different types of responsibilities. In the article it is noted that there are the following types of legal liability of civil servants: 1) constitutional and legal responsibility of civil servants; 2) administrative responsibility of civil servants; 3) disciplinary responsibility of civil servants; 4) financial responsibility of civil servants; 5) civil legal responsibility of civil servants; 6) criminal responsibility of civil servants.

Finally, a modern scientific-theoretical concept on the characteristic features of the legal responsibility of civil servants was expressed and nominated a propose to improve the legislation.

Keywords: *civil service, civil servant, legal responsibility*